

Araştırma Makalesi / Research Article

**7552 SAYILI TÜRKİYE’NİN İLK İKLİM KANUNU:
CHANTAL MOUFFE’UN AGONİSTİK DEMOKRASİ KURAMI BAĞLAMINDA BİR
DEĞERLENDİRME**

İsmet ALACA¹

Öz

İklim değişikliği dünya genelinde gerçekleşen kuraklık, aşırı hava olayları, ortalama sıcaklık seviyesindeki artışlar, orman yangınları ve bir dizi felaket eşliğinde kendini bir gerçeklik olarak dayatmaktadır. Dünyanın kara parçaları üzerinde yaklaşık yüzde 0,51’i kadar yüzölçümüne sahip olan ve küresel ölçekte yalnızca yüzde 1 sera gazı salımından sorumlu bulunan Türkiye’nin Paris İklim Anlaşması’nı kabul etmesi ve iklim değişikliği ile ilgili inisiyatif olarak iklim kanununu çıkarması kayda değerdir. Ancak Türkiye’nin karbon ayak izinin küçüklüğüne rağmen sorumluluk yüklenmesi yoğun eleştiriler almaktadır. 7552 Sayılı İklim Kanunu 2 Temmuz 2025’te kabul edilmesine karşın; muhalif partiler, akademisyenler ve toplumun çeşitli kesimleri tarafından tartışılmaya devam etmektedir. Eleştiriler, TBMM’de yasanın tartışılması ve kabul edilmesi sürecinde gözlemlenen aceleci tavırlara dayanmaktadır. Çalışma, İklim Kanunu’nun kabulünde, Türkiye’nin AB ile olan siyasi ve ticari ilişkileri ve AB müktesebatına uyum yükümlülüğünü teslim eder. Ancak tarafların yaşam ve üretim biçimini derinden etkileyen bu yasanın ortaya çıkışında demokratik iç müzakere süreçlerinin ihmal edildiği ve Chantal Mouffe’un teorisinde ifade ettiği; düşmanca (antagonistik) bir yaklaşımla değil, agonistik (rekabetçi) demokrasiyle sürecin yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. Tepeden indirgemeci siyasa anlayışı, kamu yararı amacına sadık kalırsa bile demokrasinin yara almasına neden olur. Nitekim Türkiye’nin ilk iklim kanununa, kanunlaşma süreci bitmesine rağmen, sertleşerek devam eden ve antagonizmaya dönüşen bir muhalefet vardır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, Türkiye’nin iklim kanunu, Karbon ayak izi, Chantal Mouffe, Agonizm.

JEL Kodu: Q5, Q54

**TÜRKİYE'S FIRST CLIMATE LAW NO. 7552:
AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF CHANTAL MOUFFE'S AGONISTIC
DEMOCRACY THEORY**

Abstract

Climate change is a fact of life, as evidenced by droughts, extreme weather conditions, rising average temperatures, forest fires, and a series of disasters around the world. It is noteworthy that Türkiye, which accounts for approximately 0.51 percent of the world's territory and is responsible for only 1 percent of global greenhouse gas emissions, has adopted the Paris Climate Agreement and taken the initiative to enact climate legislation. However, despite the small size of carbon footprint, Türkiye's willingness to take such responsibility has led to significant criticism. The Climate Law No. 7552, which was passed on July 2, 2025, is still being debated by opposition parties, academics, and various segments of society. The criticisms are based on impetuosity observed during the process of discussing and adopting the law in the TBMM. The study recognizes Türkiye's political and commercial relations with the EU and its obligation to comply with EU *acquis* during the adoption of the Climate Law. However, it argues that democratic domestic negotiation processes were ignored in the enacting process of this law, which may affect the way of life and production of the public, and that the process should be conducted through agonistic (competitive) democracy rather than antagonistic democracy, as Chantal Mouffe suggests in her theory. The jacobinist approach, even if it is for the benefit of the public, can damage democracies. In fact, despite its enactment, this climate law remains a controversy that continues to intensify and antagonize the parties involved.

Keywords: Climate change, Türkiye's Climate law, Carbon footprint, Chantal Mouffe, Agonism.

JEL Codes: Q5, Q54

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, MYO, Yerel Yönetimler Programı, ialaca@agri.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4017-5887.

Başvuru Tarihi (Received): 01.08.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.10.2025

Giriş

Farklı tarihsel periyotlarla dünyanın iklimlerinin değiştiği bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Bu bağlamda; Pleistosen Buzul Çağı 2,6 milyon yıl önce başlamış ve yaklaşık 2,5 milyon yıl sürmüştür (Gradstein, Ogg, Schmitz ve Ogg., 2020, s. 1391; Ruddiman, 2001, s. 178; Clark ve diğerleri, 2009, s. 710); Son Buzul Maksimumu yaklaşık 20 bin yıl önce başlamış ve 5 bin yıl sürmüştür (Clark ve diğerleri, 2009, s. 711; Mix, Bard ve Schneider, 2001, s. 5-8). Holosen İklim Optimumu ise yaklaşık 11 bin yıl önce başlamış ve 2-4 bin yıl sürmüştür (Ruddiman, 2003, s. 266; Mayewski ve diğerleri, 2004, s. 246). Benzer biçimde bölgesel kuraklık ve ılımanlaşma etkileri yaratan ve 100 yıl ile 600 yıl arasında süren pek çok iklim değişikliği günümüz kıtalarında yerleşimin, nüfusun, tarımın, türlerin ve ekosistemlerin kaderini belirlemiştir. Bu değişimlerin nedenleri arasında güneş ışınımındaki farklılaşmalar (Milankoviç Döngüleri), volkanik faaliyetler, okyanus akıntıları, buzul barajlı göllerin boşalması, azalan güneş aktiviteleri (Maunder Minimumu) ve atmosferdeki karbondioksit (CO₂) seviyelerindeki artışlar gösterilmektedir (Alley ve diğerleri, 1997, s. 484; Rohling ve diğerleri, 1998, s. 162).

Son iklim değişikliği olayı ise İnsan Çağı (Antroposen) olarak bilinen ve tek insan kaynaklı olan Sanayi Devrimi sonrası ısınmaya bağlı iklim değişimidir. İçinde bulunduğumuz Antroposen Çağ, Sanayi Devrimi'nin başladığı 1850'den günümüze (yaklaşık 175 yıldır) devam eden bir süreçtir. Fosil kaynaklı yakıtlar olan kömür, petrol ve doğalgaz kullanımına bağlı olarak atmosferde biriken sera gazı emisyonlarındaki (karbondioksit [CO₂] ve metan [CH₄]) artışı; başta orman varlığı olmak üzere CO₂ yutak alanlarındaki azalmaların neden olduğu ortama sıcaklıklarda artış (yaklaşık 0,9°C -1,1 °C arası) ve buna bağlı buzul erimeleri, çölleşme, yağış rejiminde değişiklik gibi kimi gözler önünde (Steffen, Broadgate, Deutsch, Gaffney ve Ludwig, 2015, s. 85-86; International Panel on Climate Change [IPCC], 2021; National Aeronautics and Space Administration [NASA] ve *National Oceanic and Atmospheric Administration* [NOAA], 2023) kimi ise mikro canlılardan makro ekosistem yapılarına varan dejenerasyona işaret etmektedir.

Antroposen Çağı'nda Türkiye'nin iklim değişikliğine kayda değer düzeyde olumsuz bir katkısının olmadığı söylenebilir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin topraklarını kaybetmeye yüz tuttuğu 1800'lü yıllarda bir sanayileşme atağı gerçekleşmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sonrasına 1920 yılında Anadolu topraklarında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, örgütlenmek ve bağımsızlığını pekiştirmek için içeride ve dışarıda vermek zorunda kaldığı savaşlar dolayısıyla yaklaşık 100 yıllık sanayileşme fırsatını kaçırmıştır. Modern hukuk ve demokrasiyi benimseyen Türkiye Cumhuriyeti ekonomide ise liberalizmi hayata geçirmeye çalışmış, bu esnada Avrupa'da gelişim gösteren enerji verimli ve teknoloji temelli üretim biçimini de peyderpey ülkesine transfer etmiştir. Bu gerçeklikten hareketle günümüz iklim değişikliği arazında batı ile mukayese edilemeyecek kadar az sorumluluğunun bulunduğunu söylemek gerekir. Türkiye'nin 1990 yılında 228 milyon ton karbondioksit eşdeğeri (MtCO_{2e}) olan sera gazı salınımı 2022'ye gelindiğinde 558,3 MtCO_{2e}'ye yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024a). Bir fikir vermesi bakımından basit bir mukayese yapılırsa; Almanya sanayileşme sürecini yaşamış ve Türkiye ile hemen hemen aynı nüfus düzeyine sahip olan bir ülkedir. Ancak Almanya'nın 1990 yılındaki sera gazı emisyon miktarı 1 milyar 252 MtCO_{2e} 'dir. İklim değişikliği ile mücadelede ön safta yer alan Almanya'nın 2022 yılı verisi ise 649 MtCO_{2e} seviyesine gerilese de halen Türkiye'den çok fazladır (Umwelt Bundesamt, 2024).

Çalışma Türkiye'nin bir iklim kanunu kabul etmesini eleştirmemekte fakat Habermas'ın müzakereci ya da Mouffe'un düşmanlığa varmayan çatışmacı demokrasi ekseninde kanun yapmamasına dikkat çekmektedir. Bu anlamda çalışmanın sorusu "İktidarın; üzerinde akıl sahibi herkesin uzlaşma zemini aradığı iklim değişikliği ile mücadele konusunda, neden tarafların fikirlerine tam olarak başvurmadığını ve her kesimi ilgilendiren iklim kanununu neden aceleyle

getirdiğini” irdelemektedir. Bu sorudan hareketle çalışmanın hipotezi “Türk Hükümeti, Avrupa Birliği (AB) ile siyasi ve ticari uyum konusunda realist bir yaklaşımla iklim kanununu çıkarmıştır, ancak demokratik tartışma kanallarını kapatarak otoriterleşme görüntüsü vermiştir” biçiminde oluşturulmuştur. Koşullar ne olursa olsun demokrasiden ve demokratik tartışma zemininden uzaklaşmamak gerekmektedir.

1. Konu ve Amaç

Çalışma, İklim değişikliği gerçekliğinden hareketle, Türkiye'nin uluslararası anlaşma yükümlülükleri ve özellikle 2021 yılında Paris İklim Anlaşması'na yasama faaliyetiyle taraf olmasının bir sonucu olarak sera gazı emisyonunu azaltma hedeflerine uyma ve 2053 yılında net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda, 2 Temmuz 2025 tarihinde kabul ederek 3 yıllık geçiş süreci öngördüğü 7552 Sayılı İklim Kanunu (Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete, 2025) ve etrafında gelişen tartışmaları ele almaktadır. İklim değişikliği konusu Türkiye'nin mevzuatında yeni bir konu olmayıp, kanun ve alt düzenlemelerin pek çoğuna konu olmuştur. Ancak 7552 Sayılı Kanun, kod kanun (iklim kanunu adına özgü) olarak bir ilk olma özelliğine sahiptir. Türkiye'nin gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olması, kalkınma öncelikleri ve özel koşullarının gerektirdiği şartların gözden kaçırılması, üretim ve tüketim cephelelerinde üstleneceği yeni yükümlülüklerin hesaba katılmadan mevcut hükümetin iradesiyle kanun çıkarması temel eleştiriler arasında yer almaktadır. Bu çalışma bu eleştirileri ve toplumsal uzlaşma zeminin sağlanamamasını objektif kriterler ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. Yöntem

Çalışma tarafların İklim Kanunu etrafında geliştirdikleri argümanlara yer vererek; Chantal Mouffe'un agonistik (çatışmacı) demokrasi teorisi ışığında değerlendirmelere yer vermektedir. Dünyanın küresel iklim değişikliği ile mücadelesinde, Türkiye'nin sorumluluk düzeyi ve Avrupa Birliği'ne eklenme çabalarının ne denli yerinde değerlendirildiği, Kanun'un ne tür beklentileri gündeme getirdiğini ve demokratik katılım ve fikir ayrılıklarına hangi açılardan bakılması gerektiğine ilişkin bir bakış açısı geliştirmek üzere önerilerde bulunmaktadır.

3. İklim Değişikliği Kavramsal Çerçevesi

İklim değişikliği atmosferdeki sera gazı (Green House Gas [GHG]) artışından kaynaklı olarak uzun erimde sıcaklık ve yağış rejiminde meydana gelen değişimlerdir. Dünya tarihi boyunca defalarca iklim değişiklikleri yaşanmıştır ve değişim dünyanın olağan ve süregelen bir karakterini ortaya koymaktadır. Ancak bu değişimler bazen milyonlarca yılda bir gerçekleşirken bazen yüzyıllar içerisinde küresel ve/veya bölgesel iklim değişimleri şeklinde olmuştur.

Atmosfer çeşitli gazlardan oluşur² ve dünyayı uzay boşluğunun soğuk ve oksijensiz ortamından korur. Atmosfer aynı zamanda, dünyayı güneş ışınlarının radyasyonundan da muhafaza etmektedir. Öte yandan su devinimi için uygun ortam oluşturan atmosferdeki dengeli gaz katmanlarının yokluğu halinde, canlılığın kaynağı olan bu yaşamsal sıvının da yitip gitmesine neden olur. Nitekim Mars'ta meydana gelen atmosfer hasarının zamanla gezegeni üzerinde yaşanmaz hale getirdiği bilinmektedir (Yokoo, Hirose, Tagawa, Morard ve Ohishi, 2022, s. 3).

Literatürde bahsi geçen iklim değişikliği “doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin gaz bileşenlerini bozan insan faaliyetine atfedilen bir değişim” olarak tarif edilmektedir (United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC], 1992). Başta fosil yakıt kullanımı olmak üzere, iklim değişiminin nedenleri arasında ormansızlaşma ve yanlış tarım uygulamaları gelmektedir (IPCC, 2021). Sera gazları olarak bilinen ve atmosferde dejeneratif etki yaratan gazları şöyle sıralamak mümkündür; Karbondioksit (CO₂), Metan (CH₄), Diazot Monoksit

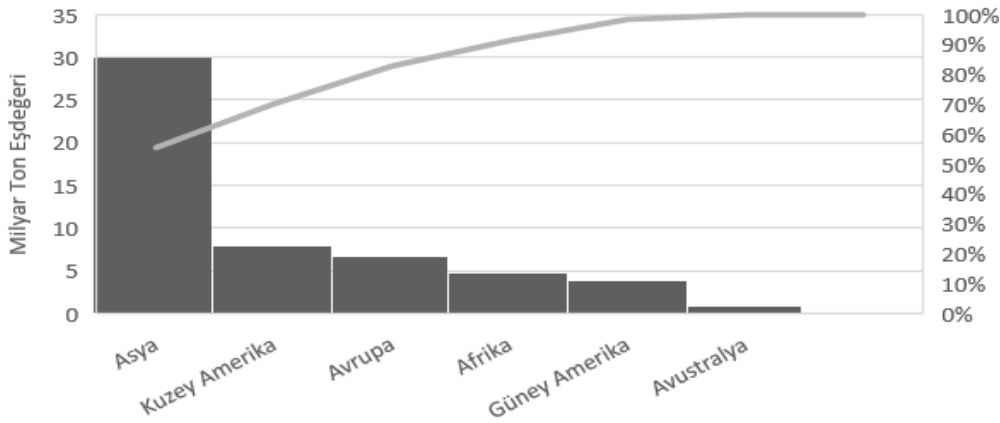
² Yüzde 78 Azot, yüzde 21 Oksijen ve yüzde 1 oranında asal gazlar (Helyum, Hidrojen, Kripton, Argon, Neon, Ksenon) (Ege Temiz Hava Merkezi Müdürlüğü, 2025).

(N₂O) ve florlu gazlar. Bu gazların atmosferde yoğunlaşması sera etkisi yaratmaktadır (NASA, 2023). Nitekim 2023 yılında atmosferdeki CO₂ seviyesi Sanayi Devrimi öncesinden yüzde 50 daha fazla bir düzeye erişmiştir (NOAA, 2023). CO₂ gazı emisyonunun en büyük kaynağı sanayi ve enerji üretimi faaliyetleri iken, CH₄ tarım-hayvancılık faaliyetleri, madenler ve katı atıklardan ve N₂O ise gübre kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Encyclopaedia Britannica, 2025a).

Sera etkisi yaratan ancak daha çok Ozon Tabakası'na hasar veren kloroflorokarbonlar (CFC), 1985 yılında kabul edilen Viyana Sözleşmesi ile; ek olarak hidroflorokarbonlar (HFC), halonlar vb. gazların üretim ve tüketimlerinin kısıtlanmaları için de sürekli değişikliklerle güncellenen, 1987 yılındaki Montreal Protokolü ile kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2025).

Yukarıdaki zararlı gazların çoğu gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetleri ile ilişkilidir. Bu durumda kazanan gelişmiş ülkeler olurken bu olumsuzluğun bedelini ödeyen ise gelişmekte olan ülkelerdir. Bu da yazıda *iklim adaletsizliği* olarak tanımlanmaktadır. Modern adalet anlayışında bir suç davranışını ortaya koyan taraf veya tarafların bunun bedelini bizzat kendilerinin ödemesi gerekmektedir. Ancak iklim değişikliğinden etkilenen ve ekonomik faaliyetleri de bu bağlamda kısıtlanmak istenen kesim genellikle fakir ülkeler olmaktadır (Mary Robinson Foundation, 2014, s. 1-3; Roberts ve Parks, 2007, s. 50-70).

Grafik 1: 2023 Yılı Kıta Bazlı Sera Gazı Emisyon Verileri

Kaynak: Ritchie vd. 2020-2024. Veriler yazar tarafından grafiğe dönüştürülmüştür.

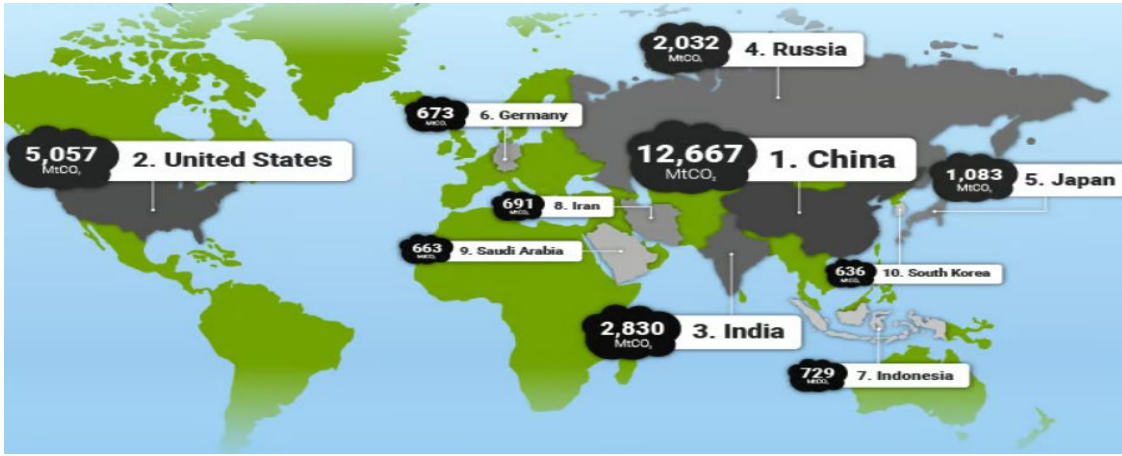
Grafiğe bakıldığında (Grafik 1) gelişmekte olan veya fakir ülkelerin bulunduğu Afrika ve Güney Amerika'nın (güney ülkeleri) küresel ısınmaya olumsuz katkısının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum geçmişte de böyledir. Öte yandan Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sera gazı salınımindaki düşük seviyeleri günümüze ait bir veridir ve geçmişteki karbon emisyonları günümüzdeki sorunun oluşmasına neden olmuştur. İnsan faaliyetlerinden kaynaklı sera gazlarının birkaç yüzyılda seyredildiği ve atmosferdeki etkilerinin azaldığı hesaba katılırsa (Inman, 2008, s.156-158), günümüz iklim felaketlerinin sorumlusu büyük oranda AB ve Amerika Birleşik Devletleri'dir (ABD). Okyanusya (Avustralya) Kıtası'nın son sırada yer alması toplam nüfusunun 52 milyon olmasıyla ilgilidir (Encyclopaedia Britannica, 2025b). Grafikteki Pareto Eğrisi ise bize son yıllarda Çin'in, Hindistan'ın ve Rusya'nın başını çektiği Asya Kıtası ülkelerinin küresel ölçekte yaklaşık yüzde 55 civarında sera gazı salınımını göstermektedir.

Öte yandan birey başına üretilen sera gazı miktarı *karbon ayak izi* olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda hızla gelişen bir ekonomiye sahip olan ve karbon salınımı ile öne çıkan Çin, kömür tüketimini yoğun olarak gerçekleştirmektedir. Ancak 2030 yılına kadar Çin'in karbon salınım miktarını zirve noktasına taşıdıktan sonra 2060 yılına kadar net sıfır emisyon taahhüdünü

gerçekleştirmesi beklenmektedir (Xi, 2020). 2005 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen COP15³ Zirvesi'nde taraf ülkelerin 2020 yılına kadar karbon emisyonunu (1990 baz alınarak) yüzde 40-45 seviyesinde azaltma taahhüdü büyük oranda gerçekleşmiştir (Copenhagen Accord, 2005, aktaran Wang, Li, Kubota, Zhu ve Lu, 2021). Kuşuların hedefindeki Çin'in bu taahhüdünün gerçekleşmiş olması, 2021 yılında Emisyon Ticaret Sistemini-Emission Trading System) (ETS) kurması adımları gelecekle ilgili hedeflere ulaşmak konusunda umut vadetmektedir (Lo, 2021).

Paris İklim Anlaşması'ndan çekilen Amerika Birleşik Devletleri'nin tutarsız politikaları başta AB olmak üzere tarafların endişelerini büyütürken, yine gelişmekte olan Hindistan ve Rusya gibi büyük bir nüfusa ev sahipliği yapan ülkelerin sorumluluk almaktan uzak tutumları da dünyanın geleceği ile ilgili karamsar senaryoların oluşmasına neden olmaktadır. Haritaya (Şekil 1) bakıldığında ise dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan büyük devletlerinin sorumlulukla hareket etmedikleri anlaşılmaktadır.

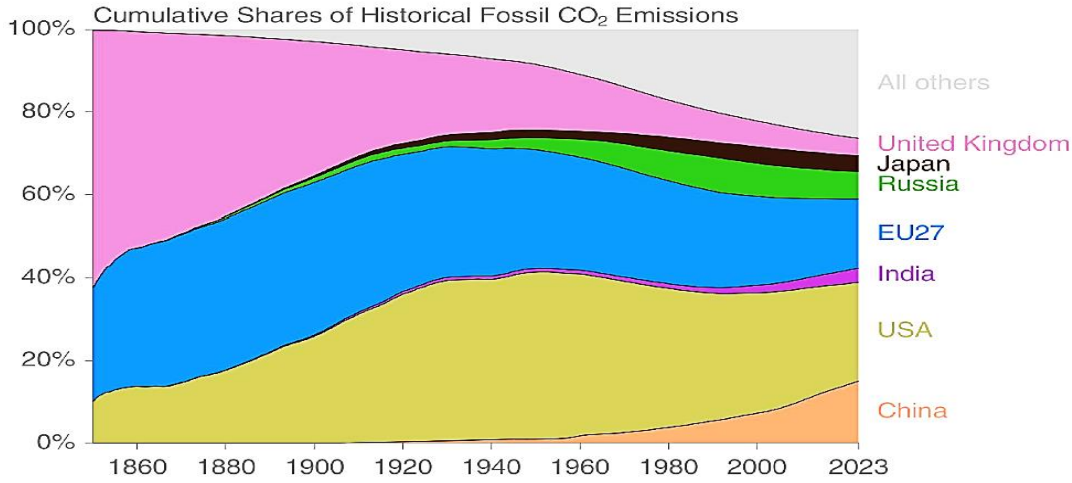
Şekil 1: Dünya Ülkeleri ve Karbon Ayak İzi Sıralamaları

Kaynak: Global Carbon Budget, 2022.

Atmosferin karbon emisyonları için bir depo haline geldiğini söylemek mümkündür (Grafik 2). Zararlı gazların emilimi zaman almaktadır. Ancak 1800'lü yıllarda başlayan yoğun ve kirlenici sera gazı salımı sonrasında, yaklaşık iki asırdır zararlı gazların atmosferde biriktiği ve büyük çoğunluğunun emilim ile ortadan kalkmadığı görülmektedir. O halde "iklim değişikliğinin asıl sorumlusu batı dünyasının gelişen ülkeleridir" savı doğruluk payına sahiptir. Grafikte karbon temelli gaz salımı yapan ülkelerin atmosferde neden olduğu kirlenici gaz birikimi görülmektedir.

³ COP (Conferences of the Parties/ Taraflar Toplantısı), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı (UNFCCC) tarafından 1994 yılından sonra (COP1-Berlin Zirvesi, 1995 yılında düzenlendi) her yıl dünyanın bir kentinde yapılan toplantılardır. 1994 yılı, 1992-Rio Yeryüzü Zirvesi hükümlerinin yürürlük tarihidir.

Grafik 2: Fosil Yakıt Kaynaklı, Tarihsel Toplam Karbondioksit Emisyon Verileri

Kaynak: Global Carbon Budget, 2024.

Atmosfer deposunda hangi ülkelerin ne kadar karbon salarak, olumsuz bir resim oluşturduğu (Grafik 2'de) görülmektedir. İngiltere, AB ve ABD'nin, yani gelişmiş ülkelerin bu grafiğe olan negatif katkıları; gelişmekte olan ve fakir olarak kabul edilen ülkelerin karbon salınımı artırma konusunda kendilerini haklı görmelerine neden olmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki dünyanın tümünü etkisi altına alan iklim krizini durdurmak adına tüm dünya devletlerinin acilen inisiyatif almaları bir mecburiyet haline almıştır. Aral ve Urmiye göllerinin kuruması, Avustralya ve Kaliforniya orman yangınları, Antarktika ve Grönland buzullarındaki erimenin hızlanması ve Doğu Akdeniz'de yaşanan ve Türkiye'yi de etkisi altına alan kuraklık ve orman yangınları bu krizin etkilerinden sadece bazılarıdır (Micklin, 2007; Hassanzadeh, Zarghami ve Hassanzadeh, 2012; IPCC, 2021; Lelieveld ve diğerleri, 2012; Gürkan, 2023, s. 3-5; Bowman ve diğerleri, 2020, s. 502-504; Abatzoglou ve Williams, 2016: 11170-11171).

Dünya genelinde iklim değişikliği krizi ile mücadelede devletler düzeyinde gerçekleşen belli başlı organizasyonlar şöyle sıralanabilir.

3.1. Rio Yeryüzü Zirvesi

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED-Yeryüzü Zirvesi) 178 ülkenin hükümetleri düzeyinde ve 2400 sivil toplum temsilcisi ve akademisyenin katılımıyla düzenlenmiştir. Bu konferansın hazırlık sürecinde 1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı'nda kurulan Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) ve 1987 Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (Brundtland Komisyonu) katkıları olmuştur (Ivanova, 2007; World Commission on Environment and Development [WCED], 1987).

Rio Konferansı neticesinde Rio Bildirgesi adıyla 27 ilke kabul edilmiştir. Bu ilkeler içerisinde "Kirlenen Öder" ilkesi sonraki uluslararası sözleşmelerin temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte Agenda 21 sürdürülebilir kalkınma eylem planı, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ki sera gazı emisyonlarının azaltılmasından bahseden ilk metindir ve Kyoto Protokolü ile Paris İklim Anlaşması'nın temellerini oluşturmuştur. Bunun yanında Orman İlkeleri (Forest Principles) ormanların sürdürülebilir kullanımını esas alan bir sözleşme olarak ortaya çıkmıştır (Chasek, Downie ve Brown, 2013, s. 150-200).

Rio Konferansı pasif ve bağlayıcılığı olmayan bir anlaşma olarak nitelendirilmiş olsa da (Najam, Papa ve Taiyab, 2006, s. 5-7) iklim değişikliği gerçeği ile insanlığı uyaran ilk organizasyon olarak kabul edilmektedir. Türkiye bu sözleşmeye gelişmekte olan ülke sıfatıyla taraf olmuştur. Ancak

gelişmekte olan ülkelerin faydalandığı Yeşil İklim Fonu'ndan (Green Climate Fund [GCF]) faydalanamamıştır.

3.2. Kyoto Protokolü

1997 yılında UNFCCC için somut bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 2005 yılında yürürlüğe girebilmiştir. Bu tarihten sonraki I. Taahhüt Dönemi olarak adlandırılan düzenleme ile hedefi 2008-2012 yılları arasında, baz aldığı 1990 yılına oranla gelişmiş ülkelerin sera gazı salımlarını yüzde 5 oranında düşürmektir. Temiz Kalkınmayı esas alan protokol 2013-2020 dönemini II. Taahhüt Dönemi olarak benimsemiştir (COP 18, Doha, 2012). Ancak bu süreçte Rusya, Kanada, Yeni Zelanda ve Japonya gibi ülkeler taahhüde girmekten kaçınmıştır (Knutti, Rogelj, Sedláček, ve Fischer, 2016 s. 329-332). Üstelik II. Taahhüt Dönemi'nin yürürlük kazanması için onay vermesi gereken ülke sayısı 144'tü ve ironik bir biçimde bu sayı dönem biterken yani 2020 yılında tamamlanabilmiştir (UNFCCC, 2012, s. 3-4). Bu dönemde kayda değer hedef, AB'nin yüzde 20 karbon azaltım taahhüdüdür.

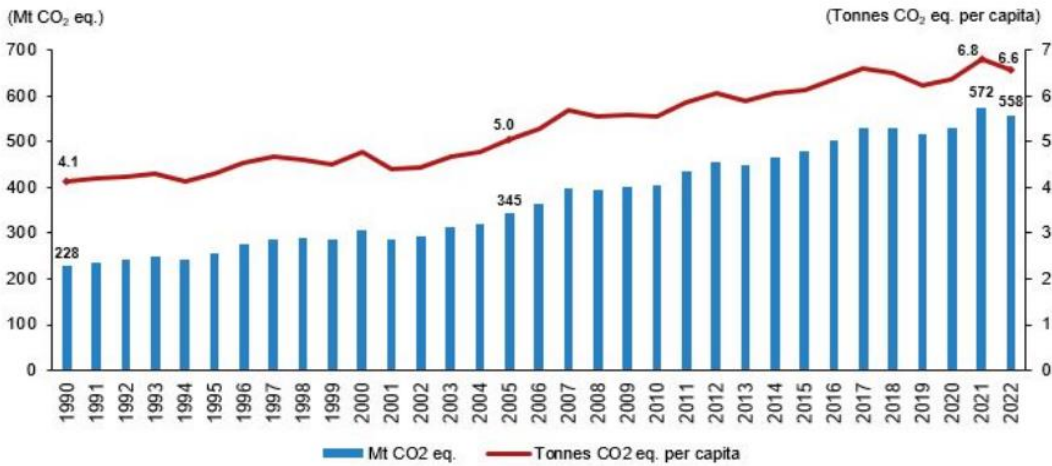
Türkiye, Kyoto Protokolü'nün I. Taahhüt Dönemi olan 2008-2012 arası yılları için öngörülen (1990 seviyeleri baz alınarak) emisyonların yüzde 5 oranında azaltımını taahhüdüne katılmaksızın 2009 yılında hem UNFCCC hem de Kyoto Protokolü'ne taraf olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025). Aynı dönemde 1990 yılı rakamları baz alındığında, Türkiye'nin karbon salım miktarı yüzde 87 oranında artış olarak gerçekleşmiş (Öztürk ve Toprak, 2024, s. 13) ve tutarsızlıkla sonuçlanmıştır. Üstelik, Kyoto II. Taahhüt Dönemi'nde Türkiye'nin karbon azaltım hedefi olmamıştır.

3.3. Paris İklim Anlaşması

2015 yılında Paris'te gerçekleşen COP21 taraflar toplantısında, küresel sıcaklık artış değerini 1,5 °C ile sınırlandırmak hedeflenmiştir. Taraflar ulusal katkı beyanı (NDCs) sunmakla yükümlü kılınmıştır. Anlaşma Kasım 2016'da yürürlük kazanabilmiştir (Rajamani, 2016, s. 339-342).

Türkiye anlaşmayı imzalamış ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) bir kanun ile anlaşmayı uygun bulması (oybirliği ile) 6 Ekim 2021 tarihinde mümkün olabilmıştır (Şahin, 2021, s. 46-48). 2022 yılında Türkiye NDC Belgesi (Ulusal Katkı Beyanı) sunarak 2030 yılına kadar emisyonlarını yüzde 41 azaltma taahhüdünde bulunmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2022; Dilekli, 2023, s. 39-42). Türkiye'nin Paris Anlaşmasını gecikmeli olarak onaylamasının nedeni, gelişmiş ülkeler (Annex II) listesinde yer almasına rağmen iklim finansmanından yararlandırılmamış olmasıdır. Bu sorun COP26'da çözülmüştür (Öztürk, 2022, s. 70-75).

Grafik 3: Türkiye'de Toplam ve Kişi Başına Sera Gazı Emisyon Miktarları

Kaynak: TÜİK, 2024a.

Türkiye'nin toplam sera gazı emisyonları ve kırmızı çizgi (üstte) ile gösterilen kişi başına düşen emisyon miktarları (karbon ayak izi) grafikte (Grafik 3) gösterilmektedir. Bu grafikte ekonomik kriz ve Covid-19 Pandemisi dönemlerinde ufak çaplı dalgalanmaların haricinde istikrarlı bir yükselişin olduğu görülmektedir. AB ülkelerini yıllık bazda yakalamak üzere olmamız saptırıcı ve yanıltıcıdır. Gelişmiş Avrupa ülkeleri ile yapılacak bir mukayesede, bu ülkelerin 1800'den günümüze kadar atmosfere saldırdığı toplam CO₂ miktarı (Grafik 4) bile günümüz iklim değişikliği sorunuyla mücadelede, özellikle Akdeniz Havzası'nın en çok etkilenen bölge olması da hesaba katıldığında, Türkiye'nin müsebbibi olmadığı bir sorunun muhatabı olmasının haksız bir beklenti olacağını göstermektedir.

Grafik 4: Türkiye ve Seçilmiş Bazı Avrupa Ülkelerinin 1800-2023 Toplam CO₂ Emisyon Değerleri

Ülkeler	Güncel Nüfus (2024) Milyon	1800-2023 Dönemi Toplam CO ₂ Emisyon Miktarları (Milyar Ton Eşdeğeri)
Almanya	83,4	94,58
İngiltere	68,3	79,78
Fransa	68,4	39,69
Polonya	36,6	28,78
İtalya	59,0	25,71
İspanya	48,6	15,50
Türkiye	85,6	12,22

Kaynak: Global Carbon Budget, 2024; Anadolu Ajansı, 2024; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023; TÜİK, 2025. Veriler yazar tarafından grafiğe dönüştürülmüştür.

Tarihsel bağlamıyla kümülatif karbon emisyonu miktarlarına bakıldığında (Grafik 4) Türkiye'nin, seçilmiş örneklerdeki daha düşük nüfuslu pek çok Avrupa ülkesinden daha az (nüfusunun neredeyse eşit olduğu Almanya'dan ise 8 kat daha az) karbon salınımı gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olduğu da hesaba katılırsa, diplomatik temaslarda sürekli öne sürdüğü "Türkiye'nin kalkınma öncelikleri ve özel koşulları" vurgusunun yerinde olduğu görülmektedir.

Konu sınırlaması ve başka bir çalışma konusu olması dolayısıyla Avrupa ile olan ticari ilişkilerimizi kısa bir anekdotla vermek yerinde olacaktır. AB (27) ve diğer Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkilerimiz kayda değer düzeydedir. Şöyle ki; son yıllarda dış ticaret toplamında yüzde 55 civarını zorlayan ihracat ve yüzde 52'lerde seyreden ithalat ile ekonomik anlamda Avrupa ile ne denli bağımlılık ilişkisi geliştirdiğimiz ortadadır (TÜİK, 2024b). Bununla birlikte Avrupa ETS sistemi kapsamında sınırda karbon düzenlemesi ile 2026 yılı itibarıyla muhatap olmaya hazır olmamız gerekmektedir. Bu anlamda ivedilikle ETS sistemimizi kurmalı ve AB ETS ile entegre hale getirmeliyiz.

4. Türkiye'nin 7552 Sayılı İlk İklim Kanunu

Paris İklim Anlaşması'nı onaylayan ve finansman kaynaklarına erişimi taahhüde bağlanan Türkiye, Dünya Bankası'nın 2011 yılında başlattığı Karbon Piyasalarına Hazırlık Ortaklığı- (Partnership for Market Readiness [PMR]) Teknik Destek Programı ile Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) Türkiye Projesi kapsamında; 2020 yılında, İklim Değişikliği Kanunu ve ETS Yönetmeliklerinin Hazırlanması Projesi kapanış konferansında, İklim Kanunu Taslağı oluşturulmuştur. Ancak taraflarla paylaşılmayan "gizli" ibareli İklim Kanunu Taslağı, 2022 yılında İklim Değişikliği Başkanlığı'nca meslek odalarına gönderilip de bu odalar tarafından görüş alınmak üzere kendilerine bağlı üyelerle paylaşıncı, içeriği taraflarca görünür hale gelmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum'un 2021'den 2024'e kadar defaatle, her an TBMM'ye gelecekmiş gibi, hakkında basına demeç verdiği iklim kanunu, 2025 yılına kadar beklemede kalmıştır. İklim Kanunu Teklifi iktidarın 95 milletvekilinin imzası ile 20 Şubat 2025 tarihinden TBMM'ye sunulmuştur (TBMM, 2025; İstanbul Barosu, 2025; İklim Haber, 2025).

4.1. Kanunlaşma Süreci ve Demokratik Katılım

Kanun Teklifi genel gerekçesinde; yeşil büyüme vizyonu, sera gazı emisyonlarını azaltma ve net sıfır emisyon hedeflerinden bahsedilmiştir. 20 asıl ve 2 geçici maddeden oluşan Kanun Teklifi TBMM Çevre Komisyonu ile tali komisyonlar olarak belirlenen Adalet, Sanayi, Plan ve Bütçe, Enerji, Tabii Kaynaklar, Ticaret, Bilgi ve Teknoloji komisyonlarına da gönderilmiştir. Kanun Teklifi başka alt komisyonların da görev alanına giren düzenlemelerden bahsetmesine rağmen, sözgelimi “yutak alanlar” ve “gıda güvenliği” konularında hükümler içermesine karşın Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonuna gönderilmemiştir. Aynı şekilde “iklim adaleti”, “adil geçiş” gibi konularda düzenlemelere yer verilmesine rağmen Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu’na da gönderilmemiştir.

Tali komisyonlarda görüşmeler gerçekleşmezken, Çevre Komisyonu bir gün gibi kısa bir sürede görüşmelerini tamamlamıştır. Çevre Komisyonu çalışmalarına, çağrı üzerine; TOBB, TÜSİAD, MÜSİAD, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Türkiye Bankalar Birliği, Uluslararası Yatırımcılar Derneği, Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, Finansal Kurumlar Birliği, Türk Tabipler Birliği, İklim Adaleti Platformu, İklim Ağı ve Temiz Hava Hakkı Platformu temsilcileri katılmıştır. Komisyon toplantısında; sağlık sektörü, turizm sektörü, dezavantajlı kesimler, su yönetimi ve iklime dair etkiler üzerine pek çok konu görüşülmüştür. Eleştirel boyutta, net sıfır emisyon, kömür kullanımının sonlandırılması, ilke ve amaçlarda soyut ifadelerin bulunması gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca emek, işçi ve sağlık konularına hiç değinilmemesi; iklim, ekoloji ve iklim adaleti kavramlarına çok az değinilmesi buna karşın ticaret, piyasa, sermaye, gelir, tahsisat terimleri sıkça zikredildiğinden hareketle iklim değişikliğine “ticari” mantıkla yaklaşıldığı ifade edilmiştir (İstanbul Barosu, 2025; İklim Haber, 2025).

Nisan 2025’te TBMM genel kurulunda iki günde, teklifin ilk dört maddesi kabul edilmiş, ardından tartışmalar üzerine kanun metninin Çevre Komisyonu’na geri gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak bu karar uygulanmamıştır. Genel Kurul gündeminde geri sıralara düşen İklim Kanunu Teklifi, 25-26 Haziran ile 1 Temmuz 2025 tarihlerinde 3 oturumda daha görüşülmüş ve 242 kabul, 140 ret oyuyla 2 Temmuz’da kanunlaşmıştır. Oylamaya katılan Cumhuriyet Halk Partisi (Mecliste grubu bulunan AKP ve MHP) milletvekillerinin hiç fire vermeden kabul oyu vermesi düşündürücüdür. Aynı şey muhalif parti milletvekillerinin ret oyu vermiş olmasında da geçerlidir (TBMM, 2025).

TBMM Meclis Genel Kurulu’nda İktidarın (Cumhuriyet Halk Partisi’nin) öne sürdüğü argümanlar; kanunun yeşil ve döngüsel ekonomiye geçişi hızlandıracağı, herkesin sorumluluklarını belirginleştirdiği, dış ticaret, finansman ve uluslararası mekanizmalara uyum için avantajlar sağladığı yönündedir (TBMM, 2025).

Muhalefetin aleyhteki argümanları ise özetle; yetki ve sorumlulukların muğlak olduğu, ilke ve kavramların altının doldurulmadığı, kurullarda STK ve akademisyenlere yeterince yer verilmediği, iklim değişikliği krizinin çözümü için bir yol haritasının belirlenmediği yönünde olmuştur (TBMM, 2025).

Bazı sosyal tarafların İklim Kanunu’na ilişkin görüşleri ise şu şekildedir;

Türkiye Barolar Birliği’nin (2025) açıklaması:

“Avrupa Birliği’nin yeşil mutabakat metni ile somuta erişen yeni düzen ile somut olarak enerji, sanayi gibi alanlarda hammadde kullanımına, karbon oranı düşük ürünler üretimine yönelik yapılan tercih değişiklikleri, salt anlamda iklimi korumaya yönelik mekanizmalar olarak algılanmıştır. Ancak, üretim ilişkilerine dair bu değişikliklerin oluşturduğu yeni düzen hukuku da yeniden belirleyecektir. AB’nin sınırda karbon düzenlemesine ilişkin öngördüğü tarih, gümrük ve ticaret ilişkileri üzerinden Türkiye’yi söz konusu İklim Kanunu’nu düzenlemeye ve yeni

piyasa ilişkileri yaratmaya zorlamıştır. Bu yönüyle, İklim Kanunu çevre hakkının ötesine geçen bir çizgide daha geniş haklar düzleminde yeni bir hukuk düzenini önümüze getiriyor. Çevre korumacı yaklaşımlar kanun ruhuna sirayet ettirilmemiştir. Bu nedenle kanun teklifinde korumacılık, denetim, hesap verebilirlik, ihtiyatlılık, şeffaflık, katılımcılık, sosyal adalet ilkelerini gözeterek ekolojik sınırları belirleyen düzenlemeler bulunmamaktadır. İhtiyatlılık ilkesi kapsamında durdurulması gerekecek kirlenici bir tesisin, karbon ticareti kapsamında devamlılığı sağlanabilecektir. Böyle bir düzende enerji gibi temel kamu hizmetlerinin üretildiği alanlarda kamu ve yargı denetimleri gevşetilerek, yurttaş denetimi sonlandırılarak hukuk devletinin sınırları yeniden çizilecektir.”

Türk Tabipler Birliği'nin (2025) açıklaması:

“Türkiye'nin ilk İklim Kanunu teklifi, 21. yüzyılın en büyük halk sağlığı krizlerinden biri olan iklim değişikliğini görmezden gelerek, halkın yaşam hakkını piyasanın insafına terk etmektedir. Bilim insanları ve sağlık örgütleri yıllardır iklim krizinin ölümcül etkilerine dikkat çekerken, Meclis'e sunulan bu yasa teklifi, doğa ve toplum sağlığının korunmasına yönelik somut politika ve hedefler içermemektedir. TBMM'ye sunulan İklim Kanunu teklifi iklim krizinden en önce etkilenen olan sağlık alanını göz ardı etmiştir. Kamu yararına çalışan sağlık meslek örgütleri olarak, halk sağlığını hiçe sayan, bilimsellikten uzak, bilim insanlarına, demokratik kitle ve meslek örgütlerine, sendikalara, sivil toplum kuruluşlarına kapalı bir süreçle hazırlanmış bu teklifi kabul etmiyoruz. Kanun teklifinin geri çekilmesini ... içeren yeni bir kanun hazırlanmasını talep ediyoruz.”

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin (2025) açıklaması:

“Teklif kapsamında oluşturulan Emisyon Ticaret Sistemi, sanayi ve sermaye gruplarına belirli sınırlar dahilinde emisyon yapma hakkı tanımakta, böylece çevresel etkilerin azaltılması hedeflenmek yerine, karbon ticaretine dayalı bir piyasa mekanizması oluşturulmaktadır. 1990'lı yıllarda "kirlen öder" ilkesi nasıl "parası olan kirlitebilir" anlayışına evirildiyse, bu teklif de benzer bir piyasa mekanizmasını içermektedir. Kanun teklifinde madencilik, fosil yakıt üretimi ve sanayiden kaynaklanan ekolojik tahribatın azaltılmasına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Avrupa Birliği'nin “Yeşil Mutabakat” çerçevesindeki politikalarına uyumlulaşma hedeflenirken, doğa ve kamu yararına yönelik etkin bir düzenleme getirilmemekte; aksine, karbon ticaretine dayalı bir finansal sistem öngörülmektedir.”

Temiz Hava Hakkı Platformu'nun (2025) açıklaması:

“Kanun teklifi bu haliyle bir İklim Kanunu değil, bir ticaret kanunu. Ancak bizim acilen Türkiye'nin iklim politikasının ve uygulama yapısının belirleneceği çerçeve bir kanuna ihtiyacımız var. Bu kanun: net biçimde sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedeflemeli ve bunun için tarihi olan mutlak azaltım hedefi koymalı. Kömürden çıkış için kısa-orta vadeli bir plan yaparak öncelikle en eski ve en kirlileri olmak üzere kömürlü termik santralleri kapatmayı hedeflemeli. Tekrarlıyoruz: Başta kömür madenlerinde ve termik santrallerde çalışanlar olmak üzere fosil yakıtlara bağımlı sektörlerdeki işçilerin, ailelerinin ve ekonomik olarak fosil yakıtlara bağımlı bölgelerde yaşayan yurttaşların insan onuruna yakışır bir geleceği olabilmesi için somut, katılımcı işleyiş mekanizmaları, finansman kaynakları olan bir ulusal adil geçiş programı tasarlanmalı ve kanuna entegre edilmelidir.”

Greenpeace Türkiye'nin (2025) açıklaması:

“Bir ihtiyaç ancak Meclis'te onaylanan iklim kanunu bu ihtiyacı karşılamıyor. Bir iklim kanunu için en kritik olan mutlak azaltım hedefi, fosil yakıtlardan çıkış planı, adil geçiş mekanizması gibi konular kanunda yer almıyor. Öncelikle kanunun yapım şekli katılımcılık ve şeffaflıktan uzak şekilde gerçekleşti. Teklifin hazırlanması sürecinde sivil toplum kuruluşları ve toplumun görüş verebileceği katılımcı ve şeffaf bir süreç işletilmedi. Hedeflerin, politikaların ve politika araçlarının belirlenmesinde, izleme ve değerlendirme süreçlerinde kritik öneme sahip bağımsız bir bilimsel danışma kurulu kanunda bulunmuyor. Diğer yandan kanunun öne çıkan düzenlemesi olan ve emisyonların azaltılması hedefini taşıyan emisyon ticaret sistemi de azaltım hedefine değil sistemin ticari işleyişine odaklanıyor.”

Akademik camiadan ve gazeteci/yazarlardan oluşan bir kesimin İklim Kanunu ile ilgili görüşleri ise şöyledir;

Prof. Dr. Doğan Yaşar-İklim Bilimci (Ulusal Kanal-Youtube Sayfası, 2025):

“Ticaretimizin yüzde 50 kadarını AB ile yapıyoruz. Bizden ürettiğimiz ürünlerin karbon emisyonu ile ilgili kayıtlarını istiyorlar ve sınırdaki emisyon vergisi ödemek durumunda kalmamak adına AB ile uyumlu olarak iklim kanunu kabul etmek zorundayız. STK'lar Paris İklim Anlaşmasını “imzalayın” dediler ama Paris İklim Anlaşması'nın bir gereği olan İklim Kanunu'na “hayır” diyorlar.”

Ali Ekber Yıldırım-Tarım Yazarı (Ali Ekber Yıldırım-Youtube Sayfası, 2025):

“Bu kanun, İklim Kanunu'ndan ziyade Emisyon Ticaret Sistemi ile ilgili ticari bir kanun gibi görünmektedir. “Tarım ve hayvancılık bitecek” tepkileri karşısında ifade etmeliyim ki İklim Kanunu'nda tarımla ilgili net bir maddeye denk gelmediğim gibi, yasanın hiçbir konuda net olmadığını da söylemeliyim.”

Yılmaz Özdemir-Gazeteci/Yazarı (Sözcü Tv- Youtube Sayfası, 2025):

“Bence bilim insanlarının katılımı ile bir program yapılması lazım. Ben kendi pencereden bir gazeteci olarak iklim kanununu şöyle anlatmak isterim: Kaz Dağları'nda orman katliamı yapılmasına, Erzincan İliç'te siyanürle altın madeni işletilmesine...(burada pek çok örnek verdikten sonra) izin verenler sağlıklı bir iklim kanunu yapamaz”

Banu Avar-Gazeteci/Yazar (Namık Kemal Zeybek İzlemleri- Youtube Sayfası, 2025):

“İklim Kanunu'nun iklimle bir ilgisi yok. Türkiye gibi boyun eğen ülkelerin tarımı, sanayiye ve hayvancılığı yok edilecek...Türk işçisi, köylüsü, sanayicisi küresel güçlerin tekellerine teslim edilecek.”

4.2. 7552 Sayılı İklim Kanunu'nun Teknik Değerlendirmesi

İklim Kanunu ile ilgili yapılan öznel tespitler aşağıda özetlenmiştir;

İlgili Kurum ve Kuruluşlar Bağlamı: İklim Kanunu'nun geneline bakıldığında, özellikle 2. Maddesi'ndeki tanımlar kısmında bazı kavramların yer almamasının kafa karışıklığına yol açabileceğinden bahsetmekte yarar vardır. Kanun metninde sık sık geçmesine rağmen “ilgili kurum ve kuruluşlar” ifadesinin tanımı yapılmamıştır. Burada yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarından mı bahsedilmektedir, yoksa özel sektör kuruluşlarını da mı dahil etmek gerekecektir? Kanun metninde her ne kadar “kamu” kurum ve kuruluşlarının kastedildiği ve hatta bazı yerlerde “kamu kurum ve kuruluşları” deyiminin kullanıldığı görülse de bu kuruluşların

hangileri olduğuna dair bir netlik yoktur. Ayrıca eğer “kamu” kurum ve kuruluşları kastediliyorsa bunun kanunda da bu şekilde yazılması daha isabetli olurdu.

Gerçek Kişiler Bağlamı: Kanun'da “gerçek kişiler” ifadesi 9 yerde geçmektedir. Ancak bu ifadenin yalnızca şahıs şirketleri mi yoksa vatandaşları mı kastettiği net değildir. Kanunda “Vatandaş” deyimini geçmemektedir.

Özgürlükler ve Sorumluluklar Bağlamı: Kanun'un 3. Maddesi (b) bendinde “Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanun doğrultusunda kamu yararı gözetilerek alınacak tedbirlere ve düzenlemelere süresinde uymakla ve bunları uygulamakla yükümlüdür” denilmektedir. Bu hüküm gerçek kişileri de dahil ederek, tüm kesimleri, alınacak tedbirler doğrultusunda sorumluluk altına sokmaktadır. Gazeteci Banu Avar bu maddeyi kişisel hayata müdahale aracı olarak, “tehlikeli” bulduğunu vurgulamaktadır (Namık Kemal Zeybek İzlençeleri-Youtube Sayfası, 2025).

Kanunun Gereğesinde yukarıdaki (Madde 3 (b)) bent için yapılan açıklama şöyledir:

“(b) bendinde ise, iklim değişikliği ile mücadelede azaltım ve uyum hedeflerinin gerçekleştirilmesi için, kamu yararı gözetilerek alınacak tedbirlere ve düzenlemelere tüm kurum ve kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerin uymakla yükümlü olduğu ve bu noktada Anayasanın 56'ncı maddesi gereği çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevrenin kirlenmesini önleme ödevleri kapsamında yapılacak faaliyetler açısından herkesin sorumlu olduğunun belirtilmesi amaçlanmaktadır.”

İl İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu Bağlamıyla: Kanun'un 7. Maddesi'nde, somut düzenlemelerden biri olarak İl İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu karşımıza çıkmaktadır. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri'nin sekreteryalığını üstleneceği Kurul; Vali'nin Başkanlığı'nda “ilgili kurum ve kuruluşların” il ve varsa bölge temsilcilerinden ve yerel yönetimler temsilcilerinden ihdas edilecektir. Bu kurulun görevi ilin şartlarına göre strateji, eylem ve uygulama alanlarını belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Madde 7. (4)'te Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları'nın Vali koordinasyonunda büyükşehir belediyeleri ile diğer yerlerde ise il belediye ve il özel idareleri tarafından birlikte, “ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla” hazırlanır veya hazırlattırılır denilmektedir. Bu hükümlerde ilgili kurum ve kuruluşların hangileri olduğuyula ilgili bir netlik bulunmamaktadır. Bu konuda yönetmelikler açıklık getirileceği düşünülmektedir ancak kamu kurum ve kuruluşları mı yoksa özel sektör kurum ve kuruluşlarının da dahil olacakları karma bir yapı mı ihdas edilecektir? Bunun netleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ilçe belediyelerinden, üniversitelerden, STK'lardan, kredi ve sigorta sağlayıcılardan bahsedilmiyor olması bir eksiklik olarak görülmelidir.

Türkiye Yeşil Taksonomisi Bağlamı: Kanun'un 8. Maddesi 1 (c) bendinde taksonomiden bahsedilmektedir. Taksonomi kelime anlamıyla türleri sınıflandırmak demektir. Çevresel bağlamıyla Avrupa Yeşil Taksonomisi sürdürülebilir çevresel yatırımlara işaret etmektedir. Türkiye Yeşil Taksonomisi AB Taksonomisi ile uyumlu olarak altı başlıkta çevresel hedefleri sınıflandırmaktadır. Bu altı hedef:

- 1- Sera Gazı Emisyonlarının Azaltılması
- 2- Deniz ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımı ve Korunması
- 3- Biyoçeşitliliğin Korunması
- 4- İklim Değişikliğine Uyum
- 5- Döngüsel Ekonomiye Geçiş

6- Kirliliğin Önlenmesi ve Kontrolü (Yeşil Büyüme, 2024)

Kanunun 8. Maddesi 1 (c) bendinde geçen Türkiye Yeşil Taksonomisi, İklim Değişikliği Başkanlığı'nın hazırlayacağı raporlarla, finansal kaynakları iklim değişikliği ile mücadele eden yatırımlara yönlendirmeyi hedeflemektedir.

Ancak kanunun ana gerekçesini de oluşturan Taksonomi konusunda maddenin gerekçesinde ulusallık vurgusu ilk cümlede boşluğa düşmektedir. Gerekçenin ilk cümlesi şöyledir: "Fıkranın (c) bendinde, yeşil yatırımların ülkemize çekilmesi ve ilgili tüm politika alanlarında yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen Türkiye Yeşil Taksonomisinin uygulamasının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır." Burada ulusal sürdürülebilir ve çevreci yatırımlar öncelikle, uluslararası yeşil sermayenin ülkemize çekilmesi ikinci planda kalmalıydı. Yeşil Taksonomi teknik bir konu olup alt mevzuatla izahatı gerekmektedir.

Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) Bağlamı: Kanun'un 9. Maddesi'ne göre; Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) iklim Değişikliği Başkanlığı tarafından kurulacaktır. Buna göre ulusal çapta emisyon tahsisat planlaması yapılacak ve ilgili sektörlerle tahsisatlarına dağıtımını gerçekleştirilecektir.

ETS, bir geçiş süreci öngörmektedir. Bu süreçte sektörlerin üretim faaliyetleri esnasında atmosfere saldıkları karbon emisyon ortalamaları raporlanacak, bağımsız denetim mekanizmaları tarafından denetlenecek ve doğrulanacaktır. Geçiş için 3 yıllık süre tanınması hem üreticinin sürece uyum sağlamasını kolaylaştıracak, hem yatırımcının yurtdışında emisyon kotası uygulamayan ülkelere yatırımlarını kaydırmasının önüne geçilecek ve hem de ücretsiz tahsisatlarla üreticinin karbon salım maliyetini vatandaşa yansıtmasının önüne geçilecektir (Madde 9. Gerekçesi). Bu süreçte İklim Değişikliği Başkanlığı'nın yanı sıra Karbon Piyasası Kurulu, Ticaret Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu gibi otoritelerin teknik bilgi ve mevzuat bilgilerine dayalı destekleri olacaktır.

ETS ile ilgili endişelerin giderilmesi, sorunların çözümü ve kuralların uygulanması noktasında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı'nın başkanlığında;

"Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığını, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığını, Hazine ve Maliye Bakanlığını, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığını, Ticaret Bakanlığını, Tarım ve Orman Bakanlığını, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığını temsilen birer bakan yardımcısı, Strateji ve Bütçe Başkan Yardımcısı, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Başkanı ve İklim Değişikliği Başkanından oluşur." (İklim Kanunu, 2025, Madde 10- (a)-1.)

Denilmek suretiyle, icrai kararlar almaya yetkili Karbon Piyasası Kurulu kurulacaktır. Bu kurulun yetkileri çok geniş olup;

"Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı başkanlığında; Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği, Uluslararası Yatırımcılar Derneği, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Finansal Kurumlar Birliği ve Türkiye Sermaye Piyasaları Birliğinin karar alıcı düzeyde birer temsilcisi, Başkanlık temsilcisi ile **gerektiğinde** konusuna göre davet edilecek diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin birer temsilcisinden..." (İklim Kanunu, 2025, Madde-10-(3)-b)

Oluşan, katılım yönü nispeten güçlü fakat etkinliği olmayan bir Danışma Kurulu da öngörülmüştür. Danışma Kurulu temsilcilerinin tamamının Karbon Piyasası Kurulu'nda da yer alması gerektiği düşünülmektedir.

İklim Kanunu'na eleştirilerin büyük kısmı, işin ticari boyutu olan ETS üzerinden gelmektedir. Ancak bu sistem Avrupa'da faal olarak 20 yılını doldurmaktadır. Nispeten yakın zamanlarda kurulan; 2015-Güney Kore ETS ve 2017-Çin ETS piyasalarının yanı sıra Kaliforniya ve Kebek (Qubec-Canada) ETS piyasalarını da saymak mümkündür (de Perthuis ve Trotignon, 2014).

Avrupa Birliği ETS'si (EU ETS), 2003 yılında kurulmuştur (Atik, 2017, s.130). 2005 yılından itibaren ise Avrupa'da karbon salınımının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan elektrik üretimi, sanayi ve havacılık gibi alanlarda kademeli olarak karbon salım miktarını azaltmayı hedeflemiştir. 2024 yılında deniz taşımacılığında kaynaklanan emisyonlar da sisteme dahil edilmiştir (European Commission, 2025). EU ETS Avrupa'da faal olan çeşitli sektörlerdeki işletmelere önceki yıl ortalamaları doğrultusunda karbon salım izni verirken, bu limitlerin üzerinde salım gerçekleştirenler, serbestlik ilkesiyle hareket eden karbon piyasalarından Ton CO₂ eşdeğeri salım hakkı satın almak zorundadır. Karbon salımı hedeflenenin altında kalırsa artan haklar karbon piyasası üzerinden satılmaktadır.

AB dışından da EU ETS'ye çeşitli ülkelerin katıldığı gözlenmektedir. Norveç, Lihtenştayn, İzlanda ve İsveç 2020 yılından beri EU ETS'ye dahil olmuşlardır (European Commission, 2025). Türkiye'nin de EU ETS ile ilerleyen tarihlerde ortaklık kuracağı düşünülmektedir.

Cezai Hükümler ve Cezaların Muhatapları Bağlamıyla: Kanunun üçüncü kısım, ikinci bölümünde Cezai Hükümler düzenlenmiştir. Kanun'un 14. Maddesi'nin (2) Fıkrası (a) ve (3) Fıkrası (a) bentlerinde “ozon tabakasını incelten maddeleri kullanan...” ile “florlu sera gazlarını kullanan...” ibareleri geçmektedir. Her iki durumda da uygulanacak idari para cezası 2.5 Milyon Türk Lirasıdır. Yine her iki bendin devamındaki hükümlerin muhataplarının üretici olduğu anlaşılıyorsa da Madde-3 (1) (b) bendinde gerçek kişilerin de diğer taraflar gibi kanunen yükümlü olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Bu anlamda kanunun geniş yorumuna mahal verecek muğlaklığın giderilmesi gerekmektedir.

Kanun'un “Geçiş Hükümleri” başlığını taşıyan Geçici Maddeleri'nde 3 yıl içinde Türkiye'nin Ulusal ETS'ye geçeceği ve pilot uygulama yapılacağı belirtilse de bu 3 yıllık süreçte cezai hükümlerin yüzde 80 oranında indirimli olarak uygulanacağı gözden kaçmamalıdır.

4.3. Türkiye'nin İlk İklim Kanunu ve Chantal Mouffe'un Çatışmacı Demokrasi Anlayışı

İklim Kanunu'nun Türkiye gündemine gelmesi ile beraber popüler sosyal medya kanalları olan Twitter (X Platformu), Youtube, Instagram, Telegram ve Whatsapp Uygulamaları üzerinden yoğun ve yer yer saptırıcı başlık ve paylaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu paylaşımlarda özetle;

- Tarım ve hayvancılığın bitirileceği,
- Yapay et kullanımının halka dayatılacağı,
- İçme suyu kaynaklarının tekelleştirileceği,
- Küresel sermayenin ülke kaynaklarını halkın elinden alacağı,
- Seyahat hürriyetinin ortadan kaldırılacağı,
- Bireysel pek çok hak ve özgürlüklerin kısıtlanacağı,
- Aile yapısının kökten değiştirileceği ve hatta eşcinselliğin özendirileceği,
- Halkın böcek yedirilmeye zorlanacağı gibi iddialar ortaya atılmıştır.⁴

⁴ Bu konuda geniş ve ilk kaynağı belirsiz paylaşımlara erişmek için ilgili platformlarda “iklim değişikliği” veya “iklim kanunu” terimleri ile arama yapmak yeterlidir.

Yukarıda yer alan benzer pek çok iddia ve bu iddiaları destekleyen muhalif parti temsilcilerinin, yazarların ve akademisyenlerin bu konudaki demeçlerine de bu sosyal medya mecralarında yer verilmiştir.

İlginç bir biçimde hükümet ve iktidar parti temsilcilerinin, bu söylemleri yalanlayan pek az karşı savunması olmuştur. Ya da bu karşı söylemler yeterince gündeme gelmemiştir.⁵

Yukarıdaki aleyhte propagandalar karşısında, hükümet İklim Kanunu'nun gerek hazırlık aşamasında ve gerekse de TBMM Çevre Komisyonu tartışmaları esnasında gazeteci, yazar, akademisyen, çiftçi vb. sosyal taraflara söz hakkı tanımamış, yalnızca yukarıda izah edilen iş dünyasının ve birkaç STK'nın komisyonda fikir beyan etmesine müsaade etmiştir. Yine komisyon görüşmelerinin ve TBMM Genel Kurulu'nun görüşmeleri çok kısa tutulmuştur. Oysa ülke genelini üretim, tüketim, ticaret ve çevre gibi pek çok farklı boyutta etkileyecek olan bu Kanunu'nun hazırlık ve kabul aşamalarında, bir konsensüs ile tarafları konsolide etmek ve bu konuyu aceleye getirmemek daha doğru bir tutum olabilirdi.

Bu noktada Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi teorisi gündeme gelmektedir. Bu teorinin temel ilkeleri; toplumun bütün üyelerinin kamusal akıl yürütmeye dahil edilmesi, farklı grupların müzakere yöntemi ile argümanlarını ortaya koyması, çatışmacı görüşler arasında uzlaşma arayışı ve akılcı söylemlerle mantık ve etiğin ortaya konulmasını savunmaktadır (Zabunoğlu, 2017, s. 806-809). Ancak İklim Kanunu gündeme geldiğinde, tarafların keskin hatlarla birbirinden ayrılan görüşlere sahip olduğu ve “varlık” ile “yokluk” kadar uzlaşmaz ve tezat söylemlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Uzlaşma mecrasından bu denli uzak olan ve adeta birbirine düşman kesilen bu iki cenahı bir araya getirmenin tek yolu Chantal Mouffe'un “Çatışmacı Demokrasi” teorisiyle mümkün gibi görünmektedir. Chantal Mouffe siyasetin özünün çatışma olduğunu öne sürer. Ancak bu çatışma antagonizma (düşmanlık) biçiminde algılanmamalı ve agonizme (rekabetçi bir kimliğe) bürünmelidir. Çoğulculuk demokrasinin özünü oluşturur ve marjinal grupların da temsilini garanti altına alır. Toplumda, Habermas'ın iddia ettiği gibi müzakere ile bir uzlaşımın ortaya çıkması gizli hegemonik bir güç ilişkisinin ortaya çıkmasına neden olur (Mouffe, 2015).

Habermas'ın müzakereci demokrasisi evrensel ve eşit tartışma ortamında, akılcı, uzlaşmaya dayalı ve geçici çatışmalara sahne olan rasyonel bir alandır (Dumlu, 2022, s. 211-214). Mouffe ise demokrasi kavramının kelime köküne inerek teorisine destek oluşturmaktadır. “Demos” halk ve “kratos” iktidar, hükümlerlik anlamlarına gelir. Bu durumda demokrasi, halkın yönetimi demektir. Ancak başından beri demokrasi fikri demosun yani halkın eşitlik fikrinin reddi olmuş ve bir sınıfın halka egemen olması olarak anlaşılmıştır. Atina Demokrasisi, yalnızca erkekleri yani azınlığı çoğunluğa hâkim kılmaya yarıyordu. Nitekim günümüzde de seçimden seçime bir kesimin halkın tamamı üzerinde hükümlerlik kurmasına vesile olmaktan öteye geçemediği ve çoğunlukçuluk anlayışı ile pek çok kesimi dışarıda bırakan kusurlu bir sistem olduğu ortadadır. Bu noktada yine Antik Yunan'dan örnek vererek örgütlenmiş halkı (agon) hatırlatır. Agonistik demokrasi de tıpkı spor takımlarının birbirine karşı yok etme saiki değil de mücadele etme (rekabet) ruhuna dayanmalıdır. Agonistik demokrasi talepler ve menfaatler arasında tarafların konsensüse ulaşmasını değil, mücadele etmesini, tartışma kanallarını canlı tutmasını ve sürekli yarışmasını salık verir (Mouffe, 2015). Bu, büyüklü küçüklü farklılık taşıyan grupların sürekli çekişmelerini ve rakiplerin birbirine saygı duyduğu, tektipleştirmeye veya kendi gibi düşünmeye zorlamadığı ve günün sonunda en iyi argümanı öne sürenin kazandığı bir rekabet ortamıdır (Taylan, 2023, s. 302).

⁵ AKP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Demir'in (Diş Hekimi ve Siyasetçi) Haber Türk Televizyonu'nda İklim Değişikliği Kanunu ile ilgili yaptığı açıklamaların Youtube üzerinden, bir cemaat mensubunun yine İklim Kanunu ile ilgili sansasyonel açıklamalarının yarısı kadar izlenmediğini görmek şaşırtıcıdır. Aynı şekilde İklimbilimci Akademisyen Prof. Dr. Levent Kurnaz'ın konuk olduğu Youtube Teke Tek Bilim programının izlenme oranı, sözde fenomenlerin ve komplo teorisyenlerinin çok gerisinde kalmaktadır.

Türkiye'nin ilk iklim kanunu etrafında cereyan eden tartışmalarda; hükümet temsilcileri, muhalif siyasi partiler, iş dünyasının temsilcileri, emekçi kesimden temsilciler, çiftçiler, köylüler, STK'lar, akademisyenler, gazeteciler gibi grupların; biri diğerine tahakküm etmeden, nefret söylemlerinden uzak biçimde demokratik bir fikir yarışına girmeleri mümkündür. Antagonistik bir tutumla din, etnisite, ideoloji ve siyasi görüş temelleri üzerinden yer yer abartılı söylemlerle (hainlik, vatanını satma vb.) hatta gerçeklikten epey uzaklaşarak iftira niteliğinde söylemlerle propaganda yapmak (seyahat hürriyetimiz elimizden alınacak, bize yapay et ve böcek yedirilecek vb.) yerine gerçekçi ve bilime dayalı argümanlarla demokratik bir yarış (agonizm) ortamı oluşturabilirlerdi.

5. Sonuç ve Öneriler

İklim değişikliği yalnızca insan faaliyetleri ekseninde ortaya çıkmış bir fenomen olmayıp geçtiğimiz milyonlarca yıl öncesinden gelen ve dünyanın eksen eğikliği, dönüş hızı, volkanik faaliyetlerdeki artışlar ve hatta güneşte meydana gelen istikrarsızlıklardan kaynaklanan doğal bir süreçtir. Ancak, insan türünün faaliyetleri sonucunda küresel atmosferik ve okyanussal ölçeklerde etkili olmaya başladığı Antroposen Çağ'da, Sanayi Devrimi'nin doğayı hızla tüketip kirletmesiyle doğal olmaktan çıkıp yakıcı bir gündem haline gelmiştir. Başta üretim faaliyetleri olmak üzere, ulaşım, lojistik ve konutlarda; enerji ihtiyacının nüfusla beraber hızlı artışı ile küresel atmosferik ısı dengesini olumsuz etkilemiştir. Bu noktada sürekli artan enerji talebini göz ardı etmeden, tüm ülkelerin fosil yakıt tüketimini ivedilikle terk etmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yaparak dejenerasyon sürecini yavaşlatmaları gerekmektedir.

Dünyayı muhtemel bir felaketten korumak için ve iklim değişikliğine dikkat çekmek üzere, ilk defa 1992 yılında BM'nin öncülüğünde Rio Yeryüzü Zirvesi düzenlenmiştir. Bunu çeşitli büyüklükte küçüklü anlaşmalar takip etmiştir. Bunlardan öne çıkanlar ise 1997 Kyoto Sözleşmesi ve 2015 Paris İklim Anlaşması'dır. Bu anlaşmaların temel hedefi, ülkelerin küresel ısınmaya karşı sorumlulukla hareket etmelerini sağlamak ve doğanın kendisini yenilemesine fırsat verecek tedbirleri almaktır.

Türkiye, küresel ölçekte gerek yüzölçümü ve nüfusu ve gerekse de küresel ısınmaya olumsuz katkısı bakımından masum sayılabilecek bir konumdadır. Ancak ekonomik, askeri ve siyasi bakımlardan güçlü bir ülke olduğunu söylemek gerekir. Akdeniz Havzası'nda iklim değişikliği gerçeğinden etkilenmesi (orman yangınları ve kuraklık) ve etkin pozisyonu gereği Türkiye, bölgesel ve küresel çaptaki bu meselede inisiyatif almak zorundadır. 7552 Sayılı Türkiye'nin ilk İklim Kanunu, yukarıda izah edilmeye çalışılan sorumluluk dairesinde, uluslararası sözleşmelere taraf olmasının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bir iklim kanunu yapma sorumluluğunu da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Ancak Kanun'un yazım ve kabul aşamaları sancılı bir süreç ile tamamlanmıştır. Tartışmaların uzunca bir süre daha devam edeceği öngörülmektedir. Söylemler o kadar düşmanca ve keskindir ki halk neye ve kime inanacağını şaşırılmış durumdadır. Özellikle bazı muhalif siyasi partilerin desteklediği bir cenah topluma korku ve endişe pompalayarak adeta vatanın topyekûn elden gittiğini ilan etmişlerdir. Oysa bağımsızlığı tartışmasız olan Türkiye'de, kanun yapma, değiştirme ve kaldırma işlemleri de ulusal menfaatler dairesinde her zaman mümkündür. Tartışmaların sağlıklı ilerleyişi, Habermas'ın işaret ettiği konsensüs ve Mouffe'un işaret ettiği agonistik demokrasi anlayışından çok uzak, antagonistik bir zemine taşınmıştır. Bu durum bu ve benzeri yasama süreçlerinde Türk Demokrasi'ni ve anayasal demokratik düzene olan inancı aşındırmakta ve yıpratmaktadır.

Demokratik mücadele alanının genişletilmesi, farklı görüşlerin düşmanlığa mahal verilmeden demokratik yarış zeminine taşınması ve farklı seslerin ifade özgürlüğü temelinde hayat bulması için fırsat eşitliği bağlamında her platformda tartışmaların serbestçe sürdürülmesi gerekmektedir. Saygı temelli izahatların başta iktidar ve muhalefet partilerince dile getirilmesi ve 7552 Sayılı İklim Kanunu'nun açık ve zımni -olduğu iddia edilen- hükümlerinin halkın takdirine yeniden sunulmasında yarar vardır. Türkiye'nin kalkınma öncelikleri, özel koşulları ve menfaatleri dikkate

alınarak, gerekli ise, İklim Kanunu'nda tadilatların yapılması hem hukuka ve hem de demokrasiye olan inancı tahkim edecektir.

Kaynakça

- Abatzoglou, J. T. ve Williams, A. P. (2016). *Impact of anthropogenic climate change on wildfire across western US forests. Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(42), 11770–11775. doi:10.1073/pnas.1607171113
- Alley, R. B., Mayewski, P. A., Sowers, T., Stuiver, M., Taylor, K. C. ve Clark, P. U. (1997). Holocene climatic instability: A prominent, widespread event 8200 years ago. *Geology*, 25(6), 483–486. doi: 10.1130/0091.
- Anadolu Ajansı, (2024). AB'nin nüfusu 449,2 milyona yükseldi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-nufusu-449-2-milyona-yukseldi/3272125>, 20.07.2025.
- Atik, H., (2017). Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ve Türkiye'de düşük karbonlu ve iklime dirençli bir topluma geçiş: Ampirik bir analiz, *Uluslararası İlişkiler*, 14(54)127-147.
- Bowman, D. M. J. S., Kolden, C. A., Abatzoglou, J. T., Johnston, F. H., Van Der Werf, G. R. ve Flannigan, M., (2020). *Vegetation fires in the Anthropocene. Nature Reviews Earth & Environment*, (1), 500–515. doi: 10.1038/s43017-020-0085-3
- Chasek, P. S., Downie, D. L. ve Brown, J. W. (2013). *Global environmental politics*. Routledge. New York.
- Clark, P. U., Dyke, A. S., Shakun, J. D., Carlson, A. E., Clark, J., Wohlfarth, B. ve diğerleri (2009). The Last glacial maximum. *Science*, 325(5941), 710–714. doi: 10.1126/science.1172873
- De Perthuis, C. ve Trotignon, R., (2014). Governance of CO₂ markets: Lessons from the EU ETS, *Energy Policy*, 75,100-106.
- Dilekli, A. (2023). *Türkiye'nin Paris Anlaşması sonrası iklim politikaları. Uluslararası İlişkiler ve İklim Dergisi*, 2(1), 30–50.
- Dumlu H., (2022) Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi teorisi ve toplumsal cinsiyet eşitliği talepleri. *Kaygı Dergisi*, 21 (1), 201-231.
- Ege Temiz Hava Merkezi Müdürlüğü, (2025). Hava Bileşenleri, [https://egethm.csb.gov.tr/hava-ve-bilesenleri-i-96567#:~:text=Atmosferde%20bulunan%20ve%20oran%C4%B1%20de%C4%9Fi%C5%9Fmeyenler,%2C%20neon%2C%20ksenon\)%20d%C4%B1r.](https://egethm.csb.gov.tr/hava-ve-bilesenleri-i-96567#:~:text=Atmosferde%20bulunan%20ve%20oran%C4%B1%20de%C4%9Fi%C5%9Fmeyenler,%2C%20neon%2C%20ksenon)%20d%C4%B1r.) 15.07.2025
- Encyclopaedia Britannica, (2025a). Greenhouse Gas. <https://www.britannica.com/science/greenhouse-gas>, 23.07.2025
- Encyclopaedia Britannica, (2025a). Oceania, <https://www.britannica.com/place/Oceania-region-Pacific-Ocean>, 25.07.2025
- European Commission, (2025). About The EU ETS, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/about-eu-ets_en#what-is-the-eu-ets, 17.07.2025.
- Global Carbon Budget, (2022). *Carbon Footprint, 2022*, <https://www.globalcarbonproject.org/>, 13.07.2025.
- Global Carbon Budget, (2024). *Cumulative shares of historical Fossil Carbon CO₂ Emissions* <https://www.globalcarbonproject.org/>, 14.07.2025.

- Gradstein, F. M., Ogg, J. G., Schmitz, M. D. ve Ogg, G. M. (Eds.). (2020). *Geologic Time Scale 2020* (2 Vol. Set.). Elsevier. doi: 10.1016/C2018-0-02384-7
- Greenpeace Türkiye, (2025). *10 soruda Dünyada ve Türkiye'de İklim Kanunu*, 12.07.2025. <https://www.greenpeace.org/turkey/blog/10-soruda-dunyada-ve-turkiyede-iklim-kanunu/>, 20.07.2025.
- Gürkan, B. (2023). *İklim değişikliği ve Türkiye'de Tarım: Gözlenen etkiler ve uyum politikaları*. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 144–158.
- Hassanzadeh, E., Zarghami, M. ve Hassanzadeh, Y. (2012). *Determining the main factors in declining the Urmia Lake level by using system dynamics modeling*. *Water Resources Management*, 26(1), 129–145. doi: 10.1007/s11269-011-9909-8
- Inman, M., (2008). Carbon is forever, *Nature Climate Change*, (1),156-158.
- International Panel on Climate Change (2021). *Sixth Assessment Report – Working Group I: The Physical Science Basis*. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/>, 12.07.2025.
- Ivanova, M., (2007). Designing the United Nations Environment programme: A Story of compromise and confrontation. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 7(4), 337–361. doi: 10.1007/s10784-007-9052-4
- İklim Haber, (2025). *İklim Kanunu'nun Yasama Macerası*, <https://www.iklimhaber.org/iklim-kanununun-yasama-macerasi/>, 16.07.2025.
- İstanbul Barosu, (2025). Türkiye'nin İklim Kanunu Arayışı: Demokratik, Adil ve Bağlayıcı Bir Yasal Zemin İhtiyacı, [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/TurkiyeninIklimKanunuArayisi.pdf](https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/TurkiyeninIklimKanunuArayisi.pdf), 15.07.2025.
- Knutti, R., Rogelj, J., Sedláček, J. ve Fischer, E. M. (2016). *A scientific critique of the Kyoto Protocol and its failure*. *Nature Climate Change*, 6(4), 328–335.
- Lelieveld, J., Hadjinicolaou, P., Kostopoulou, E., Chenoweth, J., El Maayar, M., Giannakopoulos, C. ve diğerleri (2012). *Climate change and impacts in the Eastern Mediterranean and the Middle East*. *Climatic Change*, (114), 667–687. doi: 10.1007/s10584-012-0418-4
- Lo, K. (2021). *China's national carbon market: Lessons from pilot schemes and policy implications*. *Climate Policy*, 21(3), 313–327. doi: 10.1080/14693062.2020.1859288
- Mary Robinson Foundation – Climate Justice. (2014). *Principles of Climate Justice*. <https://www.mrfcj.org>, 15.07.2025.
- Mayewski, P. A., Rohling, E. E., Stager, J. C., Karlen, W., Maasch, K. A., Meeker, L. D., Meyerson, E. A., Gasse, F., van Kereveld, S., Holmgren, K., Lee-Thorp, J., Rosqvist, G., Rack, F., Staubwasser, M., Schneider, R. R. ve Steig, E. J. (2004). Holocene climate variability. *Quaternary Research*, 62(3), 243–255. doi: 10.1016/j.yqres.2004.07.001
- Micklin, P. (2007). *The Aral sea disaster*. *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, 35, 47–72. doi: 10.1146/annurev.earth.35.031306.140120
- Mix, A. C., Bard, E. ve Schneider, R. (2001). The Last glacial maximum. In Past climate variability and change in the arctic and at high latitudes (5–9). *U.S. Global Change Research Program*.

- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı politik düşünmek agonistik siyaset* (Çev. Ed. M. Bozluolcay). İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Najam, A., Papa, M. ve Taiyab, N. (2006). Global Environmental Governance: A Reform Agenda, *IISD*. <https://www.iisd.org/publications/global-environmental-governance-reform-agenda>, 15.07.2025.
- Namık Kemal Zeybek İzlemleri Youtube Kanalı, (2025). *İklim Yasası Hakkında Banu Avar Uyarıyor*, 16.04.2025. <https://www.youtube.com/watch?v=zTYtKqaA1iA>, 20.07.2025.
- National Aeronautics and Space Administration ve *National Oceanic and Atmospheric Administration* (2023). *Global Climate Change: Vital Signs of the Planet*. <https://climate.nasa.gov>, 17.07.2025.
- National Aeronautics and Space Administration (2023). *Climate Change: How do we know?* <https://climate.nasa.gov/evidence/>, 18.07.2025.
- Öztürk, M. (2022). *İklim finansmanı bağlamında Türkiye'nin Paris anlaşmasına taraf olma süreci. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 65–88.
- Öztürk, Ş. T. ve Toprak, Z. F., (2024). Kyoto Protokolü ve Türkiye'nin uyum sürecinin değerlendirilmesi. *Türk Hidrolik Dergisi*, 8(1), 07-18.
- Rajamani, L. (2016). *The 2015 Paris Agreement: Interplay Between Hard, Soft and Non-Obligations. Journal of Environmental Law*, 28(2), 337–358.
- Ritchie, H., Rosado, P. ve Roser, M. (2024), *Greenhouse Gas Emissions*, <https://ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions>, 14.07.2025.
- Roberts, J. T. ve Parks, B. C. (2007). *A Climate of injustice: Global inequality, north-south politics, and climate policy*. MIT Press.
- Rohling, E. J., Fenton, M., Jorissen, F., Bertrand, P., Ganssen, G ve Caulet, J. P. (1998). Magnitudes of sea-level lowstands of the past 500,000 years. *Nature* (394), 162–165. doi: 10.1038/28134
- Ruddiman, W. F. (2001). *Earth's climate: Past and future*. W.H. Freeman.
- Ruddiman, W. F. (2003). The Anthropogenic greenhouse Era Began thousands of years ago. *Climatic Change*, 61(3), 261–293. doi: 10.1023/B:CLIM.00000004577.17928.f
- Sözcü Tv Youtube Sayfası, (2025). *Yılmaz Özdil Tartışılan İklim Yasası Arkasındaki Rant Savaşını Anlattı!*, 15.04.2025. <https://www.youtube.com/watch?v=j7e-8NC09Eg&t=2s>. 15.07.2025.
- Steffen, W., Broadgate, W., Deutsch, L., Gaffney, O. ve Ludwig, C. (2015). The Trajectory of the anthropocene: The Great acceleration. *The Anthropocene Review*, 2(1), 81–98. doi: 10.1177/2053019614564785
- Şahin, Ü. (2015). *Küresel iklim rejiminde Türkiye'nin politikaları: Kyoto'dan Paris'e. Çevre Bilimleri Dergisi*, 33(2), 65–84.
- Şahin, Ü. (2021). *Türkiye'nin Paris İklim Anlaşması'na taraf olması: Gecikmenin nedeni ve sonuçları. İklim Politika Dergisi*, 3(2), 45–61.
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). *Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı – Updated NDC Submission to UNFCCC*, <https://unfccc.int/documents/624170>, 14.07.2025

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2023). *Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı*, <https://www.mfa.gov.tr/ingiltere-kunyesi.tr.mfa>, 21.07.2025
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2025). *Kyoto Protokolü*, <https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa>, 16.07.2025.
- Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Başkanlığı (2025). *Montreal Protokolü*, <https://iklim.gov.tr/montreal-protokolu-i-38>, 25.07.2025.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, (2025). *7552 Sayılı İklim Kanunu*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/07/20250709-1.htm>, 16.07.2025.
- Taylan, Ö. (2023). Chantal Mouffe'un demokrasi teorisi, *Sosyal Bilimler EKEV Akademi Dergisi, Özel Sayı*, 301-315.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2025). *Kanun Teklif Bilgileri*, <https://tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/a0d0d465-837b-41f0-bd57-0195237fad31>, 14.07.2025.
- Temiz Hava Hakkı Platformu, (2025). *Temiz Hava Hakkı Platformu TBMM Çevre Komisyonu İklim Kanunu Teklifi Görüşmeleri Konuşma Metni*, 21.02.2025. <https://temizhavahakki.org/iklim-kanunu-teklifi-gorusmeleri/>, 19.07.2025.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2013). *Sera Gazı Emisyon Envanteri Raporu 1990–2012*. <https://tuik.gov.tr>, 13.07.2025.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2024a). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2022-53701>, 14.07.2025.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2024b). *Dış Ticaret İstatistikleri, Mart 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Mart-2024-53535>, 18.07.2025.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, (2025). *Hazırlanan İklim Kanunu Teklifinde İklim Yeri Yok!*, 18.03.2025 <https://www.tmmob.org.tr/icerik/iklim-kanunu-teklifi-uzerine-tmmob-gorusu-hazirlanan-iklim-kanunu-teklifinde-iklime-yer-yok>, 18.07.2025.
- Türk Tabipler Birliği, (2025). *İklim kanunu teklifinde doğa ve toplum sağlığı yok*, 11.03.2025. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=45b6ae56-fe73-11ef-b48b-18e01ce73658. 18.07.2025.
- Türkiye Barolar Birliği, (2025). *İklim Kanunu: Bir çevre meselesi değil, hak ve özgürlükler meselesidir!*, 25.04.2025. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/iklim-kanunu-bir-cevre-meselesi-degil-hak-ve-ozgurlukler-meselesidir-85581>. 19.07.2025.
- Ulusal Kanal Youtube Sayfası, (2025). *İklim Kanunu yangınlar ve kuraklık... İklim Bilimci Prof. Dr. Doğan Yaşar Türkiye'yi uyardı!*, 04.07.2025. https://www.youtube.com/watch?v=P_-brKxd3LI&t=233s. 20.07.2025.
- Umwelt Bundesamt, (2024). *Gösterge: Sera Gazı Emisyonları*, https://www.umweltbundesamt.de/en/data/environmental-indicators/indicator-greenhouse-gas-emissions?utm_source=chatgpt.com#at-a-glance, 14.07.2025.
- United Nations Framework Convention on Climate Change, (2012). *Doha Amendment to the Kyoto Protocol*. Article 1 ve Annex A. <https://unfccc.int/process/the-kyoto-protocol/the-doha-amendment>, 16.07.2025.

- Wang, Y., Li, Y., Kubota, J., Zhu, X. ve Lu, G. (2021). *Progress of carbon intensity reduction in China: Trends, drivers and policy implications*. *Journal of Cleaner Production*, 280. doi: 10.1016/j.jclepro.2020.124557
- World Commission on environment and development, (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- Xi, J. (2020). *Statement by H.E. Xi Jinping president of the people's Republic of China at the General Debate of the 75th Session of The United Nations General Assembly*. UNGA Speech. <https://media.un.org/avlibrary/en/asset/d256/d2560603>, 20.07.2025
- Yeşil Büyüme, (2024). *Türkiye yeşil taksonomi rehberi*. <https://yesilbuyume.org/turkiye-yesil-taksonomi-rehberi/>. 14.07.2025.
- Yıldırım, A.E. (2025). *İklim Kanunu*, 12.07.2025. <https://www.youtube.com/watch?v=AkH-oaecGOM&t=16s.>, 20.07.2025
- Yokoo, S., Hirose, K., Tagawa, S., Morard, G. ve Ohishi, Y. (2022). Stratification in planetary cores by liquid immiscibility in Fe-S-H, *Nature Communications*. doi: 10.1038/s41467-022-28274-z.
- Zabunoğlu, H. G., (2017). Bir radikal demokrasi teorisi olarak müzakereci demokrasi. *Deliberative Democracy as a radical democracy theory*. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66(4), 795-817.